

เทศน์เช้า วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองขวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ตั้งใจฟังธรรมะเนาะ ธรรมะของสมเด็จพระเจ้าฯ ใด “ชีวิตนี้สั้นนัก ชีวิตนี้มีค่านัก”

ชีวิตนี้สั้นนัก ชีวิตเวลามันสั้นไป เวลาสั้นไป แต่ท่านก็ได้สร้างคุณงามความดีของท่าน “ชีวิตนี้น้อยนัก ชีวิตนี้สั้นนัก” แต่มันมีค่านัก มีค่านักเพราะเราทำเป็นประโยชน์ใด ถ้ามันไม่มีค่านัก เราทำสิ่งใด แสวงหาอะไร ขวนขวายอยู่ทางโลก เราขวนขวายกัน ขวนขวายมาเพื่ออะไร ขวนขวายมาเพื่อเป็นสมบัติใด สมบัติให้ลูกหลานใด แล้วสมบัติของเราล่ะ สมบัติของเราคือคุณงามความดีเท่านั้นนะ

ธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเปรียบเหมือนเรือ เราเกิดมามีร่างกายนี้เหมือนเรือหนึ่ง ใครชนสมบัติออกจากเรือนี้ได้ทำอะไร นั่นคือสมบัติของเรา แต่ถ้าสมบัติที่เก็บไว้ในเรือ นั่น ไฟไหม้เรือ นั่น เผาไหม้ไปหมด เราจะไม่ได้อะไรไปเลย แสวงหาที่แสวงหาไว้ได้ เป็นประวัติศาสตร์ใด ชื่อคนนั้น นายคนนั้น ประสบความสำเร็จอย่างนั้น แต่จิตใจเวียนว่ายตายเกิด ถ้าเขาทำคุณงามความดีของเขา เขาไปเกิดต่อไปข้างหน้า เขาอาจจะทำคุณงามความดีมากกว่านั้น แต่ถ้าเขาทำของเขาด้วยบาปอกุศลของเขา เขาไปเกิดคราวหน้า

คูสิ โศกเทยพรหมณ์ๆ เขาเป็นเศรษฐีนะ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบิณฑบาตกับเขา เขาตระหนี่ถี่เหนียว เขาไม่ใส่บาตร เวลาเขาตายไป พ่อเขาตายไปเขาเกิดเป็นสุนัขมาอยู่ในบ้านนั้นนะ แล้วองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะโปรดใจ บิณฑบาตผ่านไป พ่อผ่านไป เขาไม่เคยใส่บาตร เวลาผ่านไป สุนัขตัวนั้นก็ออกมาหา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอก “โศกเทยพรหมณ์ เธอเกิดเป็นคนเธอก็ตระหนี่ ตายเป็นสุนัขแล้วก็ยังมาหวงแหนอีก”

คนใช้ได้ขึ้นไปฟ้องลูกชาย ลูกชายโกรธมาก “บอกได้อย่างไรว่าพ่อเราเป็นสุนัข พ่อเราเป็นสุนัข” โกรธมาก ตามไปเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่าให้พิสูจน์ นี่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะ
ทรมาณใจ “ให้กลับไปบ้านนะ แล้วไปปลอบสุนัขตัวนั้น แล้วเลี้ยงให้อิ่มหนาสำราญ แล้วให้
เรียกพ่อ แล้วบอกว่าขอสมบัติจากพ่อ”

สุนัขตัวนั้นลุกขึ้นมาจะ ชาติยังใกล้เคียง ยังคิดได้ วิ่งไปถึงตะกุก เอาเท้าตะกุก ตะกุก
ตรงไหนก็แล้วแต่ ลูกชายบอกให้คนใช้ชูด ชูดไปมันเป็นไทรทองคำทั้งนั้นเลย เขาเป็นคนฝังไว้
เอง แล้วเวลาตายไปแล้ว ด้วยความตระหนี่ถี่เหนียว เกิดมาเป็นสุนัขมาเฝ้าอยู่นั่นนะ

นี่ไง มันจะเป็นประโยชน์ๆ เป็นประโยชน์ ถ้าเรือนของเรา เรานอกขนาดไหน “ชีวิตนี้
สั้นนัก ชีวิตนี้มีค่านัก” เราชนะใจเราไหม ถ้าเราชนะ เราเสียสละของเรา เราทำเพื่อประโยชน์
กับเรา สิ่งนี้สมบัติที่เราได้เอาออกจากเรือนของเรา ถ้าเอาออกจากเรือนของเรา ถ้าเรือน ไผ่มัน
ไหม้ไป ชีวิตนี้สั้นไป ชีวิตนี้สั้นไป เวลาชีวิตมันสั้นไป สมบัตินั้นมันเผาผลาญไหม้ไปด้วยกับ
เรือนนั้น แต่เราได้อะไรไปละ แต่เราได้อะไรไปนะ

ถ้าเรามีสติปัญญา “ชีวิตนี้สั้นนัก ชีวิตนี้มีค่านัก” มีค่านัก ถ้าเรามีสติปัญญา มี
ศรัทธาความเชื่อของเรา คนโบราณเวลาแก่เฒ่าขึ้นมาจะไปอยู่วัดอยู่วา กัน อยู่วัดอยู่วา อยู่วัดอยู่วา
เพื่อหาสมบัติอันนี้ เวลาคนแก่ไปเข้าวัด ไปประพฤติปฏิบัติธรรม ไปถือศีลเพื่อให้มีสมบัติจิตใจ
เราไป ถ้าเรามีสติปัญญา เขาถือศีลเป็นประเพณีวัฒนธรรมของเขา แต่ของเรา เรามีสติมีปัญญา
ของเรา เราพยายามประพฤติปฏิบัติของเรา

สติมันเป็นชื่อ แต่เรามีสติขบขึงในหัวใจของเรา ถ้าเรามีสติ เรามีคำบริกรรมของเรา มีสติ
มีสมาธิ มีปัญญาขึ้นมา ถ้ามีปัญญาขึ้นมา ของนั้นมันของเล็กน้อยเลย เวลาครูบาอาจารย์ท่าน
บอก “ไอ้หลังลายๆ” สิ่งที่ว่าไอ้หลังลายคือกระดาษมันเปื้อนหมึก กระดาษเปื้อนหมึกแต่มันมี
คุณค่าทางโลกนะ มันมีค่าทางโลก มันเป็นธนบัตรที่ใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย มันเป็นสมมุติ
ใจ มันเป็นสมมุติแล้วมันได้ใช้ประโยชน์ เพราะอะไร เพราะมันมีรัฐบาลคุ้มครอง รัฐบาล
รับประกัน มันก็เป็นความจริง

แต่ถ้าสติของเรามันสูงส่ง “ไอ้หลังลายๆ” คือกระดาษมันเปื้อนหมึก ถ้ากระดาษมัน
เปื้อนหมึก ถ้ามีสติมีปัญญาอย่างนั้น แล้วใจเราสูงส่งขนาดไหน ถ้าใจเราสูงส่งขนาดไหน “ชีวิต
นี้สำคัญนักๆ” สำคัญตรงนี้

ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต เวลาพุทธโศก จิตเป็นสมาธิเข้ามา เราจะเห็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ใครทำความสงบของใจเข้ามา มันจะมันคงในพระพุทธศาสนานะ พระพุทธศาสนา มันมหัศจรรย์ขนาดนั้น เวลาจิตมันสงบเข้าไปแล้ว เพราะจิตถ้าเป็นสมาธิแล้ว คนเราหลงไหลได้ว่าเป็นนิพพานได้ เพราะมันมีความสุข มันมีความสุข เพราะวุฒิภาวะมันแก่นั่นไง

แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เวลาไปศึกษากับอาฬารดาบส อุทกดาบส ได้สมาบัติ ๘ สมาบัติ ๘ เป็นสมาธิด้วย แล้วมันมีฐานของมันขึ้นไป ตั้งแต่ปฐมฌาน ทุตยฌาน ตุตยฌาน จตุตถฌาน อากาสนัญญายตนะ วิญญูณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณญานา สัณญายตนะ มันเป็นขั้นเป็นภูมิ ในสมาธิมันมีขั้นมีภูมิของมัน ๘ ขั้น สมาบัติ ๘ สมาบัติ ๖ องค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ปรารถนา ยังไม่เชื่อเลย

แต่ของเราพอจิตสงบเข้าไป “อู๊ย! นิพพานๆ” นี่จิตใจมันอ่อนแอไง ถ้าจิตใจมันอ่อนแอ วุฒิภาวะมันอ่อนแอ มันก็ทำได้เท่านั้น ถ้าวุฒิภาวะมันเข้มแข็งนะ เวลาคลายตัวออกมา มันเปรียบเทียบได้ เปรียบเทียบว่าจิตเราสงบแล้วเป็นอย่างหนึ่ง เวลาจิตเราคลายตัวออกมา เราไม่มีสติปัญญาสามารถควบคุมได้ มันฟุ้งซ่าน มันเครียด มันก็รู้ได้ไง ธรรมะไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมะเวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเผยแผ่ธรรมๆ มา คุณสมบัติในใจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้ามันมีคุณค่า มีคุณค่าที่นี้ มีคุณค่าที่เราค้นคว้าเราค้นหานี้ไง

สมบัติทางโลกเป็นสมบัติทางโลกไง สมบัติทางธรรม สมบัติทางธรรมคือสมบัติในหัวใจของเรา มันเป็นอริยทรัพย์ เป็นอัตตสมบัติ สมบัติกับใจดวงนั้น เวลาเราเกิดมามีร่างกาย มีชีวิตหนึ่ง มีเรือนหลังหนึ่งคือร่างกายนี้ ถ้าร่างกายนี้ ถ้าเราใช้ชีวิตของเราไป จะทำคุณงามความดีขนาดไหน ทำบาปอกุศลขนาดไหนต้องสิ้นชีวิตนี้ไป

เวลาไฟไหม้บ้านๆ ทรัพย์สมบัตินั้นมันก็สูญสลายไปกับภพชาตินี้ แต่เวลาเราทำสมาธิของเราเข้ามา เรามีปัญญาของเราเข้ามา จิตนี้มันรับรู้ได้ สมบัตินี้เป็นอัตตสมบัติไง อัตตสมบัตินี้มันไม่ไหม้ไปกับโลกไง มันไม่ไหม้ไปกับร่างกายนี้ไง มันจะไปกับเราไง นี่อัตตสมบัติเป็นสมบัติความจริง “ชีวิตนี้สั้นนัก ชีวิตนี้มีคุณค่านัก” มีคุณค่าที่ตรงหัวใจ มีคุณค่าตรงหัวใจที่มันพิจารณา มันการกระทำ ถ้ามันได้สิ่งใดไป อัตตสมบัติมันฝังกับใจอันนี้ไป

เวลาอยู่ทางโลกสมบัติขนาดไหนมันต้องไหม้ทำลายไปกับโลกนี้ มันอยู่กับโลกนี้เป็นสมบัติของโลก แต่อัตตสมบัติมันไปกับใจ ใจมันทำแล้วมันไปกับเราๆ นี่มีคุณค่าไหม “ชีวิตนี้มีคุณค่ากันๆ”

เกิดเป็นมนุษย์เป็นอริยทรัพย์ เกิดเป็นมนุษย์มีสติปัญญา แสวงหาทรัพย์สมบัติทางโลกก็ได้ แสวงหาทรัพย์สมบัติทางธรรมก็ได้ จะทำคุณงามความดีขนาดไหนก็ได้ ขนาดหลวงปู่มั่น ท่านบอก จิตนี้มันเป็นได้หลายหลากนัก จิตนี้เป็นได้ทุกๆ อย่าง

คูสิ พระสิริก็ไปก็เป็นฉราวาส ฉราวาสบวชมาก็เป็นพระ มันเป็นได้หลากหลายนัก มันเป็นได้ทุกๆ อย่าง มันเป็นได้ แต่เวลาจิตถ้ามันสงบเข้าไปมันยิ่งเป็นได้มากกว่านั้นอีก เป็นได้มากกว่านั้นนะ คูสิ เป็นเปรตเป็นผีก็ได้ ถ้าเป็นเปรตเป็นผี คูสิ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มนุสสศิริจนาโน มนุสสเปโต มนุษย์เรัจจนาโน มนุษย์สัตว์ มนุสสเทโว เป็นมนุษย์นี้เป็นเทวดาได้ อย่างไร เป็นเทวดาสิ เป็นเทวดาเป็นผู้ให้ เป็นเทวดามีอำนาจวาสนาบารมีคุ้มครองดูแลปกป้องรักษา ดูพระโพธิสัตว์ๆ สิ คุ้มครองดูแล นั่นนะมนุสสเทโว มนุษย์เทวดา มันเป็นได้ขนาดนั้น นี่พูดถึงเวลาเป็นมนุษย์ยังเป็นได้หลากหลายขนาดนี้

เวลาจิตมันเป็น มันเป็นตอนไหน

มันเป็นเวลากิเลสมันรุนแรง มันมีแต่ความทุกข์ความยากในใจ เวลาทำสมาธิเข้ามามันมีความสุข สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี จิตสงบแล้วคลายตัวออกมามันก็จะไปโลกๆ โลกีย์ ปัญญา ถ้าเรายกขึ้นสู่วิปัสสนา นี่ไง เข้าสู่อริยสัจ เข้าสู่สัจจะความจริงอันนั้น ถ้าเข้าสู่สัจจะความจริงอันนั้น มันแยกแยะไป มันเป็นความจริงของมันนะ เป็นความจริง

ถ้าไม่เป็นความจริง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเทศน์ธรรมจักๆ เรื่องกิจจญาณ สัจจญาณ ถ้าไม่อย่างนั้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะสื่อความหมายกับพระอริยบุคคลได้อย่างไร เวลาลูกศิษย์เป็นโสดาบัน เป็นสกิทาคามี เป็นอนาคามี เป็นพระอรหันต์ ไปเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เอาอะไรเป็นบรรทัดฐาน เอาอะไรเป็นบรรทัดฐานว่าคนนั้นได้แค่ไหน คนนี้ได้แค่ไหน เอาอะไรเป็นบรรทัดฐาน

บรรทัดฐานมันเกิดจากตรงนี้ไง อัตตสมบัติอันนี้ไง สมบัติที่ว่ามามีคุณค่าอันนี้ไง ถ้าใครสร้างคุณงามความดี โสดาปัตติมรรค สกิทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตตมรรค มันเป็นอย่าง

ใด มันมีคุณค่าของมัน มีคุณสมบัติของมัน ไม่อย่างนั้นมันจะเป็นโศคาปตติมรรคอย่างไร มันจะเป็นสภิกาคามิมรรคอย่างไร มันจะเป็นอนาคามิมรรคอย่างไร มันจะเป็นอรหัตตมรรค มันมีคุณสมบัติอย่างไร มันเป็นอย่างไร แล้วถ้ามันไม่มีสัจจะไม่มีความจริง เราจะสื่อกันอย่างไร จะดูแลกันอย่างไร

เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา ใ้ออย่างเราโง่งเง่าแต่คุ่นเข้าไปหาท่าน เวลาท่านพูดมา เราเข้าใจได้อย่างไร เราเข้าใจไหม มันจับต้องได้ไหม มันมีคุณสมบัติอย่างไร นี่ไง สิ่งของมันเป็น มันเป็นอย่างนี้ ถ้ามันเป็นอย่างนี้ “ชีวิตนี้มีคุณค่าต่างๆ” สิ่งใดที่เป็นโลก เราอยู่กับโลก เราไม่คัดค้าน เราไม่ขวางโลก เราเห็นเป็นประเพณีวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ดีงาม เราก็เห็นด้วย เราเห็นด้วยทั้งนั้นนะ เพราะว่าคุณงามความดี เราก็ต้องอาศัยทาน อาศัยศีล อาศัยภาวนาเพื่อให้หัวใจของเราเข้มแข็งขึ้นมา ให้หัวใจเราละเอียดเข้าไป ให้หัวใจของเรามีคุณสมบัติในใจของเรา

เราก็เข้าใจได้ เราก็เห็นดีด้วย เพราะอะไร เพราะสิ่งนี้มันเป็นเริ่มต้นจากวัฒนธรรม ประเพณี วัฒนธรรมประเพณี แล้วเราก็ฝึกหัดปฏิบัติของเรา ถ้ามันข้ามพ้นไปมันก็เป็นไอ้หลังลายแล้ว แต่ถ้าเรายังไม่ข้ามพ้นไป สิ่งนี้มันเป็นประโยชน์ มันเป็นประโยชน์กับการสร้างบุญกุศลของเรา มันเป็นประโยชน์กับการแสวงหาของเรา มันอาศัย อาศัยสิ่งนั้นเป็นประโยชน์กับเรา

แต่ถ้าถึงเป็นความจริงขึ้นมา มันเหนือโลก จิตใจนี้มันเหนือสิ่งต่างๆ มันเหนือเพราะอะไรล่ะ มันเหนือเพราะเรามีคุณสมบัติของเรา อัตตสมบัติอันนี้มันเป็นไปได้ ถ้าเป็นไปได้นะ คุณสิ เวลาหลวงตาท่านพูดถึงหลวงปู่ขาว ท่านมีทางจงกรม ๓ เส้น ตอนเข้ามาท่านเดินจงกรมถวายพระพุทธ ตอนเย็นๆ ขึ้นมาท่านถวายพระธรรม เวลากลางคืนท่านเดินจงกรมถวายพระสงฆ์ มีทางจงกรม ๓ เส้น แล้วมีความสุข มีวิหารธรรม อยู่ในทางจงกรม อยู่ในที่นั่งสมาธิภาวนา อยู่คนเดียวมีความสุขมาก เพราะจิตใจมันเป็นความสุข จิตใจมันเป็นวิหารธรรม มันเหนือโลก มันเหนือทุกๆ อย่าง มันมีความสุขในตัวของมันอยู่พร้อมแล้ว นี่ไง ชีวิตที่มีความสำคัญ สำคัญอย่างนี้ สำคัญที่มันเป็นไปได้จริง พอเป็นไปได้อย่างจริง มันเป็นสมบัติของเรา

แต่ของเราตอนนี้ล่ะ ตอนนี้เราก็มีเป้าหมาย เราก็อยากได้อย่างนั้น ถ้าเราอยากได้อย่างนั้น แต่เวลาปฏิบัติไปแล้ว สิ่งทีกิเลสมันต่อต้าน เวลาสิ่งที่เราทุกข์เราอยาก กิเลสทั้งนั้นนะ กิเลสมันต่อต้าน เพราะกิเลสมันต้องการยึดครองหัวใจนี้ มันเป็นที่อาศัยของมัน บ้านเรือนของเขา เขาไม่ยอมทิ้งหรอก บ้านเรือนของเขา เราได้ เราพึ่งศาลอย่างไรเขาก็ไม่ไปหรอก แต่ถ้าเราใช้มรรค

ญาณเข้าไปแยกแยะ เข้าไปพิจารณาของเขา พิจารณาทำลายภวาสวะ ทำลายภพ ทำลายบ้าน ทำลายเรือนทั้งหมด ทำลายแล้วมันยิ่งสว่างไสว ทำลายแล้วยิ่งผ่องแผ้ว เพราะอะไร เพราะทำลายแล้วมันเท่ากับทำลายกิเลส แต่สิ่งที่เป็นสัจจะความจริงมันก็เหลืออยู่โดยสัจจะความจริงอย่างนั้น แต่สัจจะความจริงอันนี้มัน โคนอวิชา โคนพญามารมันครอบงำอยู่ เราก็สงวน เราก็รักษา เราก็ไม่กล้าทำอะไรเลย “สรรพสิ่งเป็นเราๆ นู่นก็เป็นเรา นี่ก็เป็นเรา เราลำบากๆ”

แต่ถ้าเรา เราต้องทำลายพญามาร พญามารมันอยู่ในบ้านในเรือนนั้น เราลำบากแค่นั้น เราก็เข้มแข็ง เราลำบากแค่นั้นเราก็มีความพยายามของเรา ทำต่อเนื่องไปเรื่อย เวลามรรคมัน เจริญขึ้นๆ มรรคเจริญขึ้นคือคุณธรรมในหัวใจเราเจริญขึ้น เวลาเจริญขึ้น การนั่งสมาธิภาวนา สะดวกสบายมาก เวลาจิตมันเจริญนะ เวลาคุณธรรมในหัวใจมันสูงส่ง แต่เวลาถ้ามันยังไม่ได้ สมุจเฉทปหาน มันเสื่อมได้

ถ้ามันเสื่อมได้ มันเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วเจริญ เป็นประสบการณ์ของผู้ที่ประพฤติ ปฏิบัติ เป็นประสบการณ์ของครูบาอาจารย์ของเรา เราทำความจริงของเรา ทำให้มันมั่นคงขึ้นมา เวลามันสมุจเฉทฯ มันขาด จบ นี่ไง พอมันขาดไปแล้ว สิ่งที่เราทำลายขนาดไหน ทำลายขนาดไหน สิ่งที่ทำลายนี้เป็นนามธรรม ทำลายนี้เป็นสิ่งที่ เป็นนามธรรม ยิ่งทำลายมันยิ่งสว่างไสว ยิ่งทำลายมันยิ่งผ่องแผ้ว มันไม่ใช่เหมือนวัตถุ ทำลายแล้วก็จบเลย ทำลายแล้วต้องมาซ่อมแซมมัน

ไฉนยังทำลายยิ่งสะอาด ยิ่งทำลายยิ่งบริสุทธิ์ แต่คนไม่กล้าทำลาย เพราะกิเลสเป็นเรา แต่ถ้าสัจจะความจริง สัจจะความจริง ยิ่งทำลายมันยิ่งมีคุณธรรม ยิ่งทำลายยิ่งดีขึ้น มันทำลายจริงๆ ทำเพื่อประโยชน์กับเรา นี่มีครูบาอาจารย์อย่างนี้ มีครูบาอาจารย์คอยชี้แนะอย่างนี้ มันมีสัจจะมีความจริงของมัน ฉะนั้น สิ่งใดที่เป็นคุณค่า เป็นประโยชน์กับเรา เราทำเพื่อสิ่งนี้

ชีวิตนี้สั้นนัก ชีวิตนี้น้อยนัก แต่ชีวิตนี้มีความสำคัญนัก ความสำคัญว่าเราจะทำได้มากได้ น้อยแค่ไหน ความสำคัญว่าคนจนก็มีสมบัติแค่นั้น คนร่ำรวยก็มีสมบัติมากขึ้น เราประพฤติ ปฏิบัติ ในใจของเรามีคุณธรรมแค่ไหน คุณธรรมของเรา ประโยชน์กับเรา สมบัติของเรา อันนี้เป็นความจริงอันนี้ แล้วมันเกิดขึ้นจากการเดินจงกรม การนั่งสมาธิภาวนา เกิดจากปัญญา เกิดจากมรรค ให้มันเกิดคุณธรรมในหัวใจของเราขึ้นมา สมบัติแท้ๆ อยู่กลางหัวอก หาไม่เจอ สมบัติข้างนอกมันเป็นที่พึ่งอาศัยเท่านั้น สมบัติในใจนี้รักษาที่นี้

มนุษย์มีคุณค่าที่นี้ มนุษย์มีคุณค่าเพราะมีชีวิต ถ้าจิตนี้เคลื่อนออกจากร่างไป หมดชีวิต
มนุษย์หมดคุณค่า คนยังมีคุณค่าอยู่เพราะมีชีวิต รักษาชีวิตนี้ไว้เพื่อประพฤติปฏิบัติ รักษาชีวิตนี้
ไว้เพื่อแสวงหาคุณธรรมของเรา เพื่อชีวิตของเรา เอวัง